

KULTURAGINTZA ETA RIKARDO

Joan Mari Torrealday

Rikardo Arregi-ri buruz idatzi behar dut. Hain zuzen, nik ahal dudan neurrian, bere kultura-pentsakizunak azaltzeko. Ene asmoa hauxe da: liburuan zehar sakabanaturik eta barreiatu-rik azaltzen diren haren ideiak batasun-jarraipen batean lotu. Irakurleari laguntzea nahi nuke, ez besterik.

Rikardo hurbildik ezagutzeko zoria izan dut. Bere bizitzako hiru urte aberatsenetan alkarren ondoan izan gera, JAKIN taldean baitipait. Horregatik batez ere kultura arloan ezagutzen dut. Eta ene ustez, beti kulturari gagozkiola, bi merezimendu nabarmen ikusten dizkiot Rikardo-ri:

- 1.—langilea zela, izugarri langilea. K. Santamariak ez dio gezurrik "...langile izugarria zen, ezin sinestekoa, Herriaren alde ekiteko beti prest", Z.A.-n idatzi zuenean. Liburu hau langiletasun horren testigutzarik onena dugu. Eta alfabetatzea, eta hitzaldiak. Eta JAKIN: aldizkari batek beti du izkutuan egiten den lan ixila, askotan inportanteena; eta horretan Rikardoren lanaren lekuko naiz. Aitortzen dut —eta pozik!— lan handia egin zuela.

2.—berpentsatzailea dela. Rikardo ez zen inertziaz bizi. Berpentsatzailea zen bai politikan, bai euskal arazoan eta bai erlijioan. Errotik euskalduna zen eta errotik gaurkoa. Problemaren kontzientzia biziarekin, asmo honi heldu zion, alegia, euskaltzaletasuna eta gaurkotasuna ezkontzeari. Bere kultura-lanek (eta zenbaitek barkatzen ez zizkioten kritikak) helburu honi erantzuten zioten.

Irakurle, besterik gabe aurrera joan zindezke. Eta noizbehinka Rikardoren iritzia ez badut ongi jaso, nire eskasiaren erru da, ez nire borondate txarrarena. Eskasa bada ere, Rikardori zor diodan ordain-saritzat har zazu azterketa hau.

GIZAGINTZA

Gizagintza. Ematen du urrundik hasten gerala. Euskal kulturaren arazoa ikusi nahi dugu, eta ez gizonarena, esan lezake batek. Hala da. Baina bi problemok ezin daitezke eten. Jean Lacroix-ek arrazoia du: *“Gizon izatea, naturaleza mailatik kultura mailara igarotzean gertatzen da”*.

Konprenitzen da, beraz, zergatik heltzen diogun gizagintzari. Puntu honetan Rikardo Arregiren ideia batzuk behar ditugu aztertu.

GIZONA, MUGATUA ETA OSAGABEA

Arazo honetaz, idatzi baino mintzatu egin zuen gehiago Rikardok. Euskaltzaletasuna finkatu nahi zuenean, berak zion “euskaltzaletasun berria”-ren burruka justifikatu nahi zuenean... gizona zer den aztertuaz hasten zen beti.

Rikardorentzat, mundu osoa, izadi eta gizadi, eboluzio bidez esplikatzen da. Eboluzio horren gailurra, gizona da.

Gizona, beraz, naturalezaren fruitua da, beste izaki guziak

bezala, ba ditu bere legeak, bidea markatua du. Zerbait egina da gizona. Baina, gizonak bere baitan kontradizio gogor bat dakar: Kontzientzia! Zergatik kontradizioa? Esan dugu gizona zerbait "egina" dela. Eta hala da, izaki den aldetik. Bidea markatua duela esan dugu. Eta halaxe da. Baina, bestalde, ba dakigu gizonak bere burua egiten duela, gizonak naturaleza hori gainezkatu egiten duela sarri kontzientziaren bidez. Kontzientzia du gizonak, alegia, askatasuna, hautamena, bide bat utzi eta beste bat aukeatzeko ahalmena.

Horregatik, gizona "egina" den bezala, "eginkizun" da.

Ez daukagu, honela, aingerukeria erortzerik. Gizona ez da izpiritu hutsa: konkretua da beti. Konkretua hasieran eta mugetan: historia, geografia, gizartearen kondizionamentuak, sorlekua, gorputza, bizitza... Terrenu honetan eraiki beharko da gizagintza. (Ohar bat: Unibertsalismo asko ez dira aingerukeria besterik).

Oinarri hauekin aingerukeria erortzerik ez dugun bezala, ezin gaitzeko ere materialismo primario batean amildu. Gizona ez bait da materia hutsa, ez bait da zerbait "egina", berriz diogu. Hor dugu kontzientzia materia gainezkatzen.

Bi printzipio hauek hots, konkretutasuna eta kontzientziatasuna, oso inportanteak eta beharrezkoak dira gure gizagintza behar bezala konprenitzeko. Ez dago gizagintza abstrakturik, ez dago gizagintza erabakirik. Nork jarri lezazke derrigorrezko giza-ereduak? Nork erabaki lezake gizakera jatorra zein den? Gizagintza bat noiz eta non gertatzen den kontuan (ondo kontuan!) eduki behar da: hori da dena. Eta gaurko kultura zanpatzaileek hauxe da buruan sartu nahi ez dutena. Eta hain zuzen horrexegatik dira zanpatzaileak, sasi-unibertsalismo baten banderaren izenean herri txikien kultura eta nortasuna birrindu egiten dituztelako.

Gizagintzaren problema planteatzerakoan, euskaltzaletasuna-

ren arazoa planteatzen dugu. Gure gizagintza, esan dugu, ez da abstraktua, zehatza eta oso zehatza baizik. Euskaldunen "konkretutasuna" Euskal Herrian oinarritzen da. Honela dio Rikardok: "Nigan gizon izatea da esentzia eta euskaldun izatea kontingentzia, gizon izatea sustraia eta euskaldun izatea gizon izateko "modua". Horregatik nigan ezin ditzazket bereiz gizon izatea eta euskaldun izatea; gizon euskaldun bezala bakarrik izan ninteke, bestela ez".

(*Narzisoak*, Z.A. 66, epaila, 27)

Bestalde, gizona eginkizun den aldetik, esan dugu gizonak berak eraman behar duela aurrera bere gizagintza. Baina konsumoko zibilizaziopean gaudenontzat, hementxe sortzen dira *handicap* handienak. Eta sistema honek nork bere burua urkatzea, nork bere nortasuna ukatze agintzen du. Sasi-kultura horrek pasibukeriara, hartzaile hutsak izatera garamazki. E. Freijo-k dionez "gizonari, pentsatu behar duena pentsatua ematen zaio, hautatu behar duena hautatua; egina, egin behar duena. Funtsean, berdin da edo "partidu bakarrak" edo "komertzioko firmak" egitea hau. Orobat, bere kontzientzia eta hautatzeko ahalmena ito egiten dizkiote..."

GIZONA, GAUR ETA HEMEN

Gizona sustraitua eta konkretua dela esan dugunean, bistan da Euskal Herria gogoan eduki dugula. Behin baino gehiagotan esango du Rikardok euskalduntasuna "gure gizon izateko modu konkretua" dela eta hori "txaketa aldatzea bezala, aldatu daitekean zerbait" ez dela. Printzipio hauetatik, nik uste, ondorio asko atera daitezke. Laburki eta gaingiroki bederen, ikus ditzagun batzuk:

- 1.—Gure estrukturak, gure giza-ereduak, gure giroak, hitz batean, gure gizarteak ez digu uzten gizon izaten, gure gizakera eusk-era delako. Beraz, euskaldun bezala gaude baitipait menderaturik. Orduan gure burruka ez da planteatzen ahal gizarte-mailaka. Eta bai herri menderatua-
ren neurrian. Zergatik? Arrazoia, aise konprenitzekoa da. Zanpatua dena gure kultura da.
- 2.—Burruka hori planteatzerakoan, emigrazio arazoak sortzen ditu burukomin eta bereizketarik handienak. Gure eta kanpotiar horien arteko diferentzia Rikardok aipatzen duen “hasieran” dago: gure eta haien konkretutasun horren jatorria, desberdina dela. Baina, hona etorri eta hemen bizi direnez gero, “muga” eta “etorkizun” berak ditugu. Beraz, horiek ere gu bezalaxe aurkitzen dira. Eta hemen gauden guzian artean osatu behar dugu Euskal Herria. (Burruka hau aurrera eramateko taktikarik ez du Rikardok bere idatzietan aipatzen, oker ez bango).

Bestalde, ez da dudarik gure kultura-barrutian bizitzea hautatu duten horiek, (hautamen hau behartua izan bada ere) gure nortasuna errespetatu behar dutela. Ez, ordea, haintzat hartu bakarrik, ontzat hartu ere bai bere bizitzatan, hau da, bereganatu.

Ondotxo daki Rikardok, ez dela hizkuntza Euskal Herriko errealidade osoa, baina bai sinbolua, neurria, termometrua. Honen arauera esan dezake Rikardok “euskeradunok” inperialistak (hitzagatik barkamena eskatuaz) behar dugula izan, Euskal Herri osoa “euskeraduna” bihurtu behar dugulako, hain zuzen geure nortasuna, geure gizagintza gorde ahal dezagun. Korrontearen kontra ibiliz, ito-zorian gaude beti.

Euskal kulturari bizi nahi baldin badugu, giroa behar dugu euskeratu. Gure giroa alienatzailea da. Formazio eta informazio-bideak arrotz ereduarekin jokatzen dute. Aipatu besterik ez da telebista, irratia, eskola... Gogoratu besterik ez dugu euskaldun izaten jarraitzeko dugun zailtasuna.

- 3.—Baina zer da euskaldun izatea? Azkenengo hamar urte hauetan, nik dakidanez, problema hau nahiko sakondu izan da. Halere, oraindik gaur, aldizkaritan, eztabaida-zipriztinak aurki ditzazkegu. Zergatik? Ene ustez, batabestearen artikulua ez ditugulako irakurtzen. Eta horrela, arazo beraren inguruan ari gera beti, askotan lehen-goak baino argudio sinpleagoak plazara ateraez. Puntu honetaz, esate baterako, ene gardiz erantzunik osoena Jose Azurmendik emana da. (JAKIN, 27-28, 66-91 hor.).

Hori dela-eta, eta Rikardok uste zuena bere lanak irakurriz aski garbi dagoelako, ez dugu hemen aipatu. Arazo beraren beste alderdi bat aztertuko dugu Rikardorekin.

Gaur behar dugu euskaldun izan. Gure gizazintza ez da zerbait osatua, amaitua: gizona egiten-egiten doa. Gure eginkizuna, beraz, ez da, ezin daiteke izan, zerbait errepetitu beharra. Eskolastizismo guziak arbuia egin behar ditugu. Rikardok idatziko du “desgaraikoa, eskolastikoa (hau da, errepetitzailea) izatea kaltegarria dela gizatiar izan nahi dutenentzat” (Z.A., 69, jorraila, 13).

Gure euskaltzaletasunean ere, eskolastizismo honek eroriak ikusten gaitu Rikardok. Askorentzat, euskaltzaletasuna zerbait itxia da. Horien iritziz, hogeigarren mendean jaio garen euskaldunontzat eginkizuna hauxe liteke, alegia, lehen-goak eredu batzuk zintzoki jarraitzea.

Euskal Herria, sekulan izan ez den Arkadia izan dela sinestu nahi izan da, euskaldun *jatorra* giro horretan bizi izan den gizon baketsua zelarik. Hauxe da *jatorrismo* bezala Rikardok gogorki salatzen duena. Eta salaketa-rekin batean desipuitzeari ekingo dio, esanaz: "...*eta guztia* (desipuitzea, alegia) *gizonaren izenean, gizarte gizontiarago baten izenean*" (*Absolutugintza*, Z.A., 67, urrila, 29).

Euskaltzaletasuna eguneratu egin behar dugu, gizagintza bezala euskaltzaletasuna ere irikia da.

GIZONAREN NEURRIA

Benetako kultura zein den jakiteko, zerk lagunduko dion gizonari jakiteko, gizon honen neurria erabaki behar dugu.

Jainkoaren irudira eginak gerala sinisten dugunontzat, gure giza-neurria oso urruti dago. Ezin daiteke arrapalada batean erdietsi. Jainkoa dugunez gero Absolutu bakartzat, biderdiko jainkorde eta sasi-absolutu guziak sustraitik behar ditugu atera. Kristauok gera radikalenak. Bistan da zergatik, gure eredia ez bait da edozein txorimalo eta "Jainkoa sinisteak ez digulako baka-ziorik ematen gure gizagintzan", Rikardoren hitzez esanda.

Benetan gure gizagintzan ez dugula bakaziorik! Hain zuzen beti ernai behar dugulako egon, kristau moralak debekatuko du moskortzea: gizon izatea uzten bait dugu orduan. Eta gizonak bere gizagintza ezin lezake bazter, esan dugu. Bere gizatasuna ez dezake beste inoren eskuetan utzi: ez ardoaren, ez gobernuaren, ez taldearen, ez telebistaren... Etabar luze bat.

Gizagintzaren helburua, Jainkoaren antzekoak izatean jarri dugunez gero, ezin gaitezke oneski biderdian gelditi. Dela politikaren, dela ekonomiaren, dela kulturaren edo beste zernahiren arlotan, edozein estruktura edo erakunde kristau soluzio bakar-

tzat hartzen badugu, lagundu nahi dugula diogun Kristianismo horren kontra ari gera. Sentidu honetan, behin baino gehiagotan, idatziko du Rikardok politika taldeen konfesionalismoa aztertzerakoan.

Gainera, gizonak kreatzaile behar du izan beti, hautatzeko gai, bere buruaren jabe, munduan zehar bere etxean bezala ibiliko dena. Benetako kultura, gizona bide honetan jartzen duena izanen da, ez besterik.

KULTURA

Guztiok dakigu hitzaren bidez elkar ulertzea gero eta nekezagoa dela. Ez kuriosidadez, baizik hitzaren funtsa zehazki ezagutu nahiz, hitz hori nork, noiz eta non esan duen jakin behar dugu. Honela, nork daki zer esan nahi den bakearekin? Zer biolentziarekin? Zer erreboluzioarekin, sozialismoarekin, ordenuarekin? Zer, azkenik, kulturarekin?

Hitz hauetako bakoitzak, mundu oso bat du barnean. Eta lehen, mundu hori, gutxi edo asko, kolore batekoa baldin bazen, gaur mila kolore desberdin ditu.

Bestalde, gure kontsumoko gizartean, mintzaira klitxe bihurtu da, nominalismo hutsa. Publizidadean garbi ikusten da. Hitz biritu batzuk guztion ahotan dabilta, baina ez dakigu zer adierazten duten ere. Halere, hitzari gaurkotasuna eta jakintza-kutsua eman behar zaionez... Hau da gure gizartearen seinale garbia: ze "esaten den" jakitea maiteago dugula, esakuntza horren "egia" ezagutzea baino.

Kulturak zer adierazten duen aztertzerakoan, oztopo hauek denak topatu ditut. "Kulturak askatuko zaitu" irakurriko diozu bati. Marcuse batek bere "Kultur und gesellschaft I" horretan kultura goitik behera errebisatuko dizu. Eta Herbert Read-ek dea-

bruaren ipurdira bidaliko du hitz hori, bere liburuaren titulua justifikatuz: "To Hell With Culture". Nork asmatu! Halere, bildu ditudan argizpiekin, arazoa lehen baino argixeago gelditzen delakoan nago.

KULTURAREN DEFINIZIOAK

Ruth Benedict anderearen "Patterns of culture" liburuan ez da dudarik kultura zera dela, alegia, gizon soil edo biluziari gainean ezartzen zaion dena (den hori, ohitura, erlijio, jokabide, pentsaera, sentipen eta gainontzeko edozer delarik).

Bronislaw Malinowski-ren gardiz, kultura hau da: "Osotasun bat, non sartzen diren kontsumoko tresna eta ontasun guziak, gizarte-taldeak antolatzen dituzten arauak, ideiak eta arteak, sinesteak eta ohiturak". Giza-azterketa baterako, begi onez ikusten du Marcusek kulturaren beste definizio hau: "gizartearen jarraipenarekin izpirituaren lokera".

Cirilo Flórez-ek, kultura hitzak esangura asko inguratzen dituela esan ondoren, bereizketa zabal bat egiten du: naturaleza alde batetik, eta bestetik kultura edo zibilizazioa. Iritzi honen arauerara, Jean Lacroix-ek ongi dionez, "gutako bakoitza zibilizazioz «jantzia» dago". Zibilizazioz eta kulturaz.

Kultura gabeko gizarterik ez giza-banakorik ez dago, bada.

Raiph Linton-ek, bere "The Cultural Background of Personality" liburuan puntu hau argituaz, esango du Kultura "edozein gizartearen biziera dela, eta ez soilki gizarte honek goitiartzat edo estimagarriagozat jotzen dituen mailetako bizimodu hori".

Gure artean nagusitzen den kultura iritzia, ba dakigu zein den. Ez noski herriak sortua, ez herriak eskuartean erabiltzen duena, ez Linton-ek dion "edozein gizarteren biziera". Kontrara baizik. "Goiko maila" horietan kokatua dago beti kultura, pentsatzen dugu. Eta lortzen saiatzen gera. Eta lortzen dugunean, ez

dugu herriarengana joan nahi, hori "jeistea" delakoan horrela kategoria galtzen dugulakoan. Hori da gure gizartearen ustea. Dorticós-ek Cubako intelektual eta artistei esan ziena sartu behar genduke ondo buruan: "Herriarengana joan behar da. Ez herriarengana jeitsi. Herriarengana igo egiten da".

Bestalde, gure gizarteak kultura, hautabehar edo alternatiba gisa aurkezten digu: marfilezko torrea ala plaza! Alegia, *kultura* (jakituria fin eta mehe hori, giza eta izpiritu-azterketa, liburu lana) ala *giza-bizitza* (eskubide-eskariak, istiluak, makinaren zarata, erakundeen eraberritzea...). Bereizketa honek bere onetik ateratzen du J. Folliet, berak dionez, ez bait dago kulturarik ekin-tza sozialik gabe. Kulturaren eta lanaren arteko haustura gure gizartean garbi ikusten dugu. Gainera, kultura egin edo eduki "daitekean" zerbait da, lana derrigorrez egin "behar" dena. Ezaguna da Bizkaian lanari "beharra" deitzen diogula. Agian ba du zer ikusirik.

KULTURAREN HISTORIA

Hitz hau, gaur ematen zaion zentzuan, Herbert Read-ek dio 1510-gnean agertzen dela lehendabizikoz, hots, kapitalismoaren hastapenetan. Halere, emandako zehaztapenei esker, ba dakikegu hitzak baino errealidadeak historia luzeagoa duela. Hitzak da gutxienean.

Kulturak, kondaira zehar, hartu dituen era eta modu guziak ez ditut nik hemen aztertuko. Ez gehienak ere. Ez, nahi baduzu, garrantzitsuenak ere. Baina bai, gure euskaltzaletasuna hurbildik ikuitzen duten eta gure historia-une hau esplikatu lezaketen forma batzuk.

Azterketa honetan, J. Folliet-ek eta B. Losadak egindako lanetaz baliatuko naiz.

1.—Nekazaritza-kultura

Biziera bat, munduaren ikusmodu osoa, beraz, benetako kultura dela garbi geldi bedi.

Bere jaiotza, aspaldiko garai haietan galtzen da, hain zuzen urrutiko paganismoan. Gero, halere, kristianismoz jantzia bilatuko dugu.

Uri-kulturaren influentziaz noski, zerbait idazten den arren, ez da kultura idatzia. Ahoz-aho igarotzen da jakintza guzi hau. Entzumenak ikaragarritzko inportantzia izango du, jasotzen den guzia belarriz hartutakoa bait da beti.

Kultura honetan, erlijioa eta teknika-gaiak bakarrik erakusten dira zuzenki eta espres. Gainontzeko jakintza guzia denboraren eta pazientiaren poderioz egiten da.

Eta jakintza hori nola adierazten da? Dantza, errefrau, kantu, ipuin, esaera eta jazkeraren bidez. Gaur folklore zientzian sartzen diren ezaupideak.

Kultura, hau, bukatzeko, igaroetako garaietara so dago.

2.—Apaiztiar eta burges kultura

Nekazari-kulturaren kontrara, honek geroari begiratzen dio. Kultura honen berezitasunak oro, ruralismoko zibilizazioaren kontrakoak dira. Baserri giroko kultura hori, ipuinez, aurreiritziz eta mitoz hezurmamitutako aurre-kultura besterik ez da, hauen iritziz; kasurik onenean, zenbait bitxikeria kontserba daitezke, antigualaren ezaupidetzat, ez besterik.

Hura ez baino hau zen benetako kultura, idatziz eta inprentaz baliatzen dena, latina (hots, hizkuntza hila) erabiltzen duena. Begien memoria da hemen nagusi. Kultura hau, intelektualista da, herri-tradiziotik etena eta berezia, abstrazioa maite duena, konzeptu eta arrazoi-zalea.

Eliza eta monasterioen lur baketsuan erne baldin bada ere,

XVI mendetik gaurarte, burgesiaren kultura bilakatu da. Eta J. Folliet-ek xehetzen du: burgesiaren alderdi liberalak erabilia eta monopolizatua. Mundua aldatzen ez baino esplikatzen saiatzen den gizona sortu du kultura honek. Marx-ek barre egiten du. Eta arrazoiz.

Burges edo intelektual kultura hau, gaur, dagokion zigorra hartzen ari da. Beste era eta mundu anitz ezagutzean, errelatibizatu egin da. Halabeharrez eta zorionez! Absolutu-kutsu hori galitzen du, bai historian eta bai geografian. Ba dakigu orain, mediterranoetarra, uritarra, mendebalekoa, klerikala, unibertsidadekoa dela, eta ez besterik. Eta bere utilitarismoa talde bakarraren aldekoa denez, gisa da talde hori gainbeheraka datorrenez gero, kulturak ere bide bera jarraitzea.

3.—Kontsumoko kultura

Kultura hau, klasista da, talde menderatzaileen monopolioa. “Edozein pertsonak ba du eskubide komunitatearen kultura-bizitzan libreki eskuartzeko...” aldarrikatzen duen arren *Giza-eskubideen deklarazioak*, hautamen bat beraren mitoa deusezteko hor dugu munduko errealitatea.

Kulturako klasismo hori, sakonagoko gizarte-banaketan sus-traitzen da, alegia, diruaren arauera jarriak direla giza-pertsonaren ahalatasun eta posibilitadeak oro. Kultura honek, benetako Jainkoaren truke “mamona” eskeintzen digu, “diru ahalguztidun” hori.

Talde nagusien eskuetan daude, osorik, kultura indarrak. Eta ez pentsa harma hori uzteko prest daudenik. Arrisku handia da, izan ere, herriari begiak irikitzea, herriari askatasun bidea erakustea. Jakinaren gainean, (bai horixe!), herriari kulturabideak itxi egiten zaizkio, eta bere “bihotz onaren adierazgarri gisa” beste kultura hori eskeini: deportea, drogak, atseginkeria, iheskeria, protestakeria... Beraz, kulturaren orde zasi-kultura

eskeintzen zaigu. Bai, kultura honek esklabuak behar ditu, baina —hau zinismoa!— libreak direlakoan bizi diren esklabuak” (P. Montcheule).

Uniformismora eta pasibukeriara garamazki zuzenki zibilizazio honek. Robot bihurtu behar gaitu. Zer egin, nola egin, noiz egin, . . . , goitik erabakita hartzen dugu. Baina, —zoritxarra zoritxarraren gain!— erabaki horiek ez dituzte jakintsuek zuzentzen eta antolatzen, ekonomiaren jauntxoek baino!

Heinz Aboesch-ek honela zertzen du ohargabeko gizon hori: “Gizonak bere diruak haina pixatzen du . . . Besteak bezala bizi . . . modaren arauera jantzi, margodun prentsa irakurri . . . telebista ikusi . . . estranjerian bakazioak pasa, astean behin bederen zinemara joan, eta noizean behin elizara . . . Amerika maitatu eta boltxebismoa gorrotatu”.

Hala dirudianarren, ez da karikatura. Gutartean telebistan, oraintsu oraindik, publizidade bat ikusi ahal izan dugu, halatsua ziona: “. . . Zure familiak zenbat balio duen? Guk dirutan neurtzen dugu zure familiaren balio hori”. Eta halaxe zen: pixu-plater batean familia, eta bestean dirua barra-barra . . . Honatx kapitalismo nazkagarriaren benetako aurpegi arbuiagarri bat.

Kultura teknokrata eta materialista da hau, desklasatzailea eta konfort-zalea.

Arbola fruituetatik ezagutzen bada, nolakoa izanen den hau pentsa dezagun. Konfuziok zioena: “Pareta garbitzea alferrik da, zimaurrez egina denean”.

EUSKAL KULTURA

Ez da dudarik. Euskal kultura, eusk-eraz egiten dena da soilik.

Hau hola delarik, desegokitasun handi bat ikusten dugu Euskal Herrian. Gure herria, industriaren eta teknikaren aldetik hazia dago, baina bere kultura ez dago maila berean. Malinowski-k bezala, herri baten hazkuntza gizonarenarekin konparatzea maite zuen Rikardok. Eta honela esango du, gizonengan bezala gerta daitekeala herrietan ere: gorputza hazi arren, izpiritua txiki gelditzea. Herriaren gorputza, teknika da. Eta izpiritua, ba dakigu: kultura. Teknikaz, hemeretzigarren gizaldian hazten da Euskal Herria, baina ez izpirituz gero! Oraindik gehiago esatera ausartuko da Rikardo, nahiz-eta bildurrez: Euskal Herria, bere buruaren jabetasuna galdu zuelako, industrializatu zela. Gero, hemeretzigarren mendea ikustean, argituko dugu iritzi hori.

Rikardoren iritzi, euskal kulturak, eiztaritza eta artzaintza ongi igarorik, nekazaritzan "stop" egiten du. Geldiune luzea hauxe!

Hau da gure kulturaren kondizionamendu bat.

Beste bat. Herri txikia gera, eta kultura handiz inguratua. Gure izkuntza ez da sekulan mintzaira ofiziala izan. Ez bakarrik hizkuntza ofiziala, kultura modernuaren hizkuntza ere ez. Arrotzentzat eta etxekoentzat, lehen latina eta gero bere alabak (frantzesak eta espainola) izan dira Euskal Herrian.

Egoera hau, hemeretzigarren mendean oraindik, hasarrerik gabe ikusten da. Euskaldunek ez zuten hor euskal kulturaren heriotze-arriskurik ikusten.

Guk, bai kulturaren eta bai kontrako indarren kontzientzia hartu dugunez gero, eta kultura horren heriotzarik-eza bakarrik ez baino hazkuntza bizia eta bortitza lortzeko, kultura herrikoi, borrokalari eta aurrerakoi bat nahi dugu.

BURRUKALARIA

Gure eginkizuna ez da erreza. Kultura batek, haziko eta hezikio bada, giro bat behar du. Euskal kulturak giro hori ez du inon bilatzen. Ostera baizik, giro guzia, lau aldeetatik, kontra dugu. Ofizialtasunik ez... egiturarik ez... erraztasunik ez... (Litania luze bat jar liteke hemen... zuk zeuk ez badakizu, galdeiozu kultura lanean jarduten den edonori).

Koñsumoko kulturak, haizeak bezala, inguratzen gaitu. Jazkeratik hasi eta gizakeraraino, dena ematen zaigu beste nonbait moldatua eta taxutua. Ondorioa: era horiek ez dira guretzako eginak; are gehiago: ukatu egiten gaituzte.

Zer egin?

Ukapenari, ukapena. Ukatzen gaituena, ukatu. Ezetza esatea, askotan, gizon izateko modu bakarra dela idatzi zuen Rikardok. Euskal kulturak, egiten duen baino gogorrago ezetza ematen ikasi behar du. Baina gurea ez da ukapen itsua, ikonoklasta. Ukatuaz, geutasuna baieztan dugu, "geutasun betea" Salvatore Mitxelenak esango lukeanez. Gure gizagintza debekatzen duenari ezetza emanaz, geure nortasuna defenditu besterik ez dugu egiten. Nola beraz, erderari, kultura berdintzaile horien tresnari, leku egin gure kulturari? Gure kultura, euskeraz da, edo ez da gurea.

Honela, T. M. Olasorekin bat gatoz, dioenean: Ulertuko gaituzte, ulertzen ez gaituztenean. Ulertzen ez gaituztelako ulertuko gaituzte. Garbi dago. (Ulermena duenak, uler dezala).

Hainbeste ukazio eta ezeztapen ikusteak ez gaitzala izu. Zerbait hautsi nahi badugu, horren lekuan beste zerbait jartzeko da. Baina aitor dezagun, halere, desipuitze-lan handia daukagula euskal kulturari. Rikardok bezala euskaltzaletasuna berpentsatu duen gazte batek, desipuitzea beharrezko ikusiko du, eta sasi-absolutugintza asko kondentatzea preminazko.

Gure kultura “marjinala” da, baztertua dago, ez da ez aipatu ez aipatua. Eta Rikardok esango digu, hain zuzen hortik datorkiola bere borroka indarra eta esperantza: “Gaur egun asko dira “konsumuko zibilizazioaren” ondorio txarretaz mintzatzen direnak. Euskera da sistema horretan ez integratzeko garantirik onena. Dakizutenez, gaur, munduan, marjinalak, ertzean, baztertuak daudenak dira gizadiaren esperantza bere baitan daramakitenak —beltzak, hirugarren mundua, estudianteak—, bada gu ere, euskera mintzatzen dugunok, bizi geran gizartean erabat marjinalak gera. Hori da gure indarra, gure izate hutsa, delako gizarte horren ukazioa bait da, eta baita ere, zergatik ez esan, gure ahuldadea”. (*Gure Izarra*).

AURRERAKOIA

Euskal kulturaren arazo interesgarrienetako baten aurrean gaude oraintxe.

Gaurko munduaren martxa laisterrean, bizi nahi badu, euskal kulturak ez du geldi egoterik. Hil-ala-biziko dilema planteatzen zaio hementxe. Eskailera automatiko horietan geldi zaudela esaterik ba ahal dago? Zu mugitu ez arren, eskaileraren martxa jarraituko duzu. Euskal kultura, gelditzen bada, kultura handi horiek markatutako bidea segitu beharko du. Eta hor galduko da.

Horregatik euskal kultura ez zaio kontserbatzeari lotuko. Ez du hortik etorkizunik. Lortzera jo behar du. Egoera berriei planteamendu berriak: hori da efikaziaren legea. Eta gaur, lortzea da batez ere gure eginkizuna. Zer lortu? Mila gauza, baina baitipait bi, alegia, *euskaldunak alfabetatzea* (hitzaren zentzurik sakonean) eta *erdaldunak euskalduntzea*.

Alfabetatzeaz gero mintzatuko gera. Ikus zagun bigarren puntua.

Erdaldunak euskalduntzea. Arazo zailenetako bat dugu hauxe.

Eta, beharbada, bildur diogulako, ez dugu sakonki aztertu. Euskal Herri osoan erdaldunei zuzendutako inkestarik ere ez daukagu eskuartean. Gure artean diren erdaldun horieri, euskal kulturari integra ditezen, laguntzeko, kultura-taldeak ez dute planifikaziorik.

Bestalde, puntu honetan frogatzen da benetako euskaltzaletasuna. Sokaren bi muturrak salbatu behar dira: burruka eta etorkizun batean denok lotzea, eta euskal kultura ireki honetara integratzea. Sokaren bi muturretatik bat askatzen baduzu, zure kontra datorkizu beste soka-muturra. Ez dugu “ghettoan” bizitzerik, baina ez dugu sasi-zabalgo baten izenean “geurea” galtzerik ere: horretan da hauzia.

Puntu honetan ezin dezakegu amor eman. Rikardok zionez “inperialistak” behar dugu izan. Inperialista izateak, kasu honetan, bizi nahi (eta behar!) dugula besterik ez du esan nahi. Euskal Herria “euskeraduna” egiten ez duguino, ez daukagula bizitzerik pentsatzen dugu. Eta pentsaera honen arauera jokatu behar du euskal kulturak.

Oraindik euskal kulturak ez du ikasi defentsarik onena atakatzeari dela, ez bere baitan biltzea eta kanpoko haizeei bildurrik izatea. Eta hain zuzen, narzisismo horretan murgildurik ikusten dugu, “euskal animaren esentziaren mitoa” sortuz. Virgilio-ren garaiko bukolismo innoxente batean finkatutako eta aspaldiko garaietan kokatutako mitoa. Kasu aurpegi emateko adorerik-ezaren ezaugarri den narzisismo horri! Egur ederra ematen dio Rikardok narzisismoari bere lan batean.

Berdin salatu behar dugu folklokeria ere, herri baten balio goa aintzinasunean jartzen bait du. Halare, inolaz ere ez genduke ahaztu nahi, folkloreak ba duela, herri baten kontzientzia-hartzearen maila batean, bere eginbeharra: pizgarria da. Eta haintzat hartu beharra dago, ez zenbait “ politikari klitxezaleen” esanetara makurturik, besterik gabe arbuia.

Baina pizgarria ez baino asegarria ere izan daiteke. Euskaltza-

le asko hortxe, folklolean, gelditu dira, kulturaren muinera heldu gabe. Nork ukatu, gure kulturaren burruka honetan, errezagoa eta politagoa dela, azalean gelditzea?

Eta folkloreak ba du beste arrisku bat: ohargabeen, etsaiaren jokua egitea. Ez gera buruz mintzatzen ari. Euskal Herrian ikusi dugu, ipar eta hegoaldean. Azkenaldian ikusitakoa dut baitipait, orain, buruan. Uda partean Donapaleun bizi izan naiz hilabete batez, eta hango eta inguruko euskal jaialdiak ikusteko zoria izan dut. Zer ikusi dudan? Pariseri begira eginikako folklorea. Euskal Herriaren azalaren axala erakusten zuena. Gure benetako problematika (oraingoa eta lehengoa) ez zen sekulan azaltzen han. Euskera ere ez zen agertzen eta, kontuak atera! Han ikusten nuen nik euskaldunaren alderdirik tristegarriena: nola menderatzaileari atsegin izan lehiatzen. Eta zertako? Udatiar haiek, (gure lepotik barre egiteko ez denean), "izan zen herri baten" fotografia batzuk har zitzaten, bere Pariseko lagunei "Pyrenées Atlantiques" horretan dagoen herri bitxi baten azalkizun bitxiagoak erakusteko. Esklabutzaren kontzientziarik-eza bai dela tristea! Ipar aldeko adiskide batek esanik hain zuzen, Rikardok "folklorea Euskal Herriaren prostituzioa" dela onartu zuenean, munduko arrazoi guzia zuen berarekin.

Euskal kulturaren arazoketa folkloreak baino askoz sokenagoa da, askoz garratzagoa, askoz ere larriagoa. Berritu ala hil!: hori duzu dilema.

Zer da, funtsean, berrikuntza hori? Deus ez, hauxe besterik: kultura gizonaren zerbitzutan jartzea. Euskalduna non bizi da gaur? Hirian, kalean, industria-giroan. Euskal kultura ere, beraz, hiritartu, kaletartu egin behar dugu, zeren-eta nekazari-giroan gelditu zela baieztu dugu lehen.

Bai euskal kulturaren egoera hurbildik ezagutzeko eta bai kultura honi soluziobide batzuk bilatzeko, hemeretzigarren mendeari begiratu bat ematea preminazkoa eta interesgarria da. Heme-

retzigarren mendean, bada, fueroak galtzen ditugu, *ius zena privilegium* bilakatuz, eta hain zuzen industria (hitzaren sentidu modernua) giro honetantxe sartzen da Euskal Herrian.

Gorputzez (lehen aipatua berrituz), XIX gizaldian handitzen da Euskal Herria, industriaren sartzearekin.

Baina izpirituz, lehen bezain txikerra gelditu zen. Zergatik? Industria hori erdal pentsaeraz eta erdal joeraz sartzen delako. Industriazaleak liberalak ziren, Ebroko mugari, beraz, ez zioten maitasun handirik. Euskal Herriaren onerako ez baino kalterako zela uste zuten. Industriarik gabe atzeraturik geldituko zela Euskal Herria ikusten zuten liberalak. Eta karlistek pentsatuko zuten industriaren sartzearekin Euskal Herriak bere nortasuna galtzen zuela. Pentsamentu-ardatz hauen inguruan sortzen diren pentsaera eta politika, elkarrengandik gero eta urrutiago izanen dira. Liberalak: aurrerariak, erdalzaleak, berrizaleak, zentralistak, librekanbistak izango dira. Baitipait Bilbao eta Donostian bizi dira. Karlistak: fuerozaleak, autarkizaleak, aislazionistak, nekazariak. . .

Abertzaletasuna karlistek monopolizatuko dute. Autonomiaren etsai bezala zetorkielako, ez zuten berrikuntzarik nahi. Eta berrikuntzaren sinbolu madarikatua, industria da. Haientzat joera honek euskaltzaletasuna osoki kutsutuko du: itxia, atzerakoia, defentsibakoa, kontserbadorea, nekazari-girokoa bihurtuko du. Gaur arte etorri den kulturak karakteristika horietaz duda-izpirik ez digu uzten. Berezitasun bera garbi garbi ikus daiteke literaturak eta folloreak ekarri diguten berdinketa hauetan: “euskaldun=fededun”, “euskalduna=baserritarra”. Peru Abarka hor dugu, gainera, zera frogatzeko, alegia, Maisu Jaunak, ikasiak, baserritar bategandik asko ikasi behar duela. Eta ez alderantzira.

Gaur ere oraindik tendentzia jakina dugu “ikasiak” “ez-jakinei”, “medikuak” “enplasteruei” . . . kontrajartzea, bigarrenago hauei arrazoia emanez. Jatorragoa da “enplasterua”, garbiagoa da “ez-ikasia”, berrikeria horiek kutsutu gabe kontserbatzen de-

lako noski. Euskaldun jatorraren irudia ez da kaleko gizonarena izan, eta bai, baserritarrarena. Gizona bas-herrian bizi zenean, irudi normala zitekeana, gaur ez da. Gaur, euskalduna kale giroan bizi da; beraz; lehenari erantzuten zioten irudiak ere aldatu egin behar ditugu. Ematen du euskaldun askok zera pentsatzen dutela, alegia, zibilizazioak (kulturak) zenbat eta gutxiago landu gizona, hobe dela. Momentu honetan, Roussearen “basati ona” gogoratuko liguke Rikardok. Euskaldun askoren jokabidea, euskal kulturak aurrerapenari bildur diola pentsatzeko modukoa da.

Oraintsuarte, euskaltzale bakar honek monopolizatu du euskal kultura. Baina, Rikardok idatzi duenez, 1960-gn. urte inguruan, belaunaldi berri bat aterako da plazara, topikoak deseginaz, industria-gizarteko planteamentuekin, marxismoarekin topo eginaz bidean. Bistan da, euskaltzaletasun honen berezitasunak, lehen-goaren aldean, oso bestelakoak dira. Euskaltzaletasun hau, aurrelaria, radikala, burrukalaria eta sozialismo zalea da.

Belaunaldi berri honen sortzearekin, euskal kultura fenomeno berri baten aurrean dago: bi euskaltzaletasun daude orain, ez bat. Bitasun honek aditzera ematen du hoberen, ene ustez, bai politikan, bai gizarte-bizitzan eta bai hizkuntza-arlotan dagoen sokatira, tensio eta burruka hori. Nahi-eta-nahiezkoa den burruka, bestalde. Halabeharrezko eta ezinbesteko denik ez nuke esan nahi, baina bai ez dela harritzekoa. Nolako arinkeriaz juzgatzen den euskaldunen arteko burruka, horrek harritzen nau ni benetan. Batzuen “egoskorkeria” eta besteen “berokeria” nahasturik egon arren, horiek ahal dira, bada burrukaren lerro nagusiak? Ez eta ez! Geure arteko asarre honen sustraira ez goazen artean, geure buruaren kaltetan gabiltza. Gure egoeraren azterketa sakon bat zor diogu euskal kulturari. Eta hori egin ondoren, burruka nahi-eta-nahiezkoa ikusten badugu, askoz ere nahi-eta-naiezkoagoa ikusiko dugu bi joerok elkar ukatuz ez baino elkar osatuz aurrera egin dezatela.

HERRIKOIA

Herrikoitasuna aipatzerakoan, modu eta xede zehatz batzuk adierazi nahi genituzke. Ez bedi herrikoitasuna, herrikoikeriarekin, populukoikeriarekin nahas. Euskal kulturaren herrikoitasuna indartzea preminazkoa dugun neurrian berean behar dugu herrikoikeria uxatu. Izan ere, populukeria euskaldungoa edo ahaztu edo baztertu edo ukatu egiten du. Eta une honetan bizi dugun kinka larriak euskaldungoaren kontzientzia biziaraztera bultzatu behar gaitu. Batasun-nahiak gorpuzten saia gaitzen. Euskal Herri bati, kultura bat dagokio. Eta hizkuntza bat, euskera batua.

Batasunik-eza, herria zapaldurik edukitzeko bide aproposa bilakatzen da. Problema bera dute afrikatarrek. Hego-Afrikan, esaterako, 7 hizkuntza ofizial bide daude. "Apartheid" politika dela-eta, gutxigoa egiten duten zuriak gobernatzen dute. Bada, gobernari hauek, delako "herrikoitasunaren" eta "herri-kulturaren" izenean, tribu-hizkuntzak aukatzen dituzte, eta beltzak inglesa eta afrikera bateratu ("afrikaan") ikas dezaten ez dute nahi. Zer lortzen dute joku horrekin? Nahi zutenaz ongi jabetu zen "Apartheid" politika estudiantzeko O.N.U.-k eraturako Batzorde horietako bat: "Sistema horrekin, inglesa eta afrikaan-a oso gutxiestua gelditzen dira. Eta horrela, tribu-hizkuntzak mintzatzen ez dituzten zuriak zuzenduriko ekonomia baten moldatzeko, eta beste tribuetako afrikatarrekin elkarbideratzeko ere, zailtasun larria topatzen dute hemen afrikatarrek". Besteak ziona: "Zatitu bai, irabazi duzu!"

Guk euskal kultura herriarentzako nahi dugu, ez goiko mailakoek, ez talde hautatu batzuek hartaz balia ditezten. Aristokratizismoa eta kulturalismoa ez dugu uste euskal kulturaren salbaidirenik. Ongi liteke aberatsak euskeraz mintzatzea, ongi liteke agintariak gure kulturaz arduratzea... noski! Baina ongi ez litekena da, hori lorturik, euskal kulturaren soluzioa bilatu

dela pentsatzea. Sekulan eta inon ere egia ez den hau gutxiago da gure artean eta gure gaurko egoeran.

Euskal kultura, herriarentzako izateaz gainera, herriak egina nahi dugu. Monopolio eske datozkigun taldeak, joerak eta sistematik uxatu egin behar ditugu. Herria behar dugu kultura horren egile. Ez hartzaile hutsa. Pentsatzen nago Rikardok berak ere herria ez ote zuen nahiko pasibu bezala hartzen. Herria kulturizatu egin behar dela eta kultura herritartu egin behar dela esaten zuenean, kultura hori banandu, xehetu, zabaldu, egin behar zela, defenditzen zuela uste dut. Merkantzia hobea herriari saltzearekin ez dugu dana egin: lehen bezin pasibu jarraitzen du.

Kultura herrikoia, herria herri bezala osatzen duena eta herriak herri bezala osatzen duena da. Baina zein da "herria herri bezala" osa dezakean kultura? Herriak herri gisa eratzen duena.

Hitz-joku honetan gure gizagintzaren eta herrigintzaren arazoa sartzan da. (Irakur zazu atzera eta ikusiko duzu).

RIKARDO ETA...

Azken lerro hauetan, berak amestu eta maite zuan euskal kultura aurrera eraman nahian, Rikardok hartutako zenbait bide, laburki, oso laburki, ikusiko ditugu.

1.—EUSKAL IDAZLEEN ELKARTEA

Rikardoren penarik haundienetakoa zen gure kultura ez dela espezializatuak eta profesionalak landua. Zenbateraino gaituak diren askotan dudatu daitekean arren, andereñoak dira ia gure kulturaren profesional bakarrak. Profesionalak gehiagotu egin behar dira euskal kultura desarroilopetik ateratzeko. Adoleszen-

tismoaren, espontaneismoaren eta amateurismoaren amildegitik gure kultura lehenbailehen ateratzen ez badugu, erdi-hazitako kultura bat izanen da beti, ez besterik.

Eta herri baten termometru bezala diren idazleak zeuzkan gogoan Rikardok. Idazleen artean, nor bizi da idaz-bidetik- Idazleak plurilanetatik bizi behar duen artean, Erdi-Aroan bezala Elizaren babespeko kultura izanen da gurea.

Bestalde, idazleak herriaren zerbitzutan behar du egon. Herri honen beharrei erantzun eta herri honen okerbideak zuzentzen saiatu behar du idazleak. Horregatik, idazleak programa eta planifikazio zehatz baten barruan jokatzea beharrezkoa da. Gure artean batez ere, herriaren eta euskeraren momentuari behar zaio begiratu: ikastoletan hor daude hainbeste ume tekstu-liburuen beharrea, alfabetatzeak sortzen dituen irakurle berriak ezin ditugu ahaztu. Eta euskeraren batasuna ere ezin dugu ahaztu, Etabar, etabar...

Gaur, zorionez, ez Euskaltzaindiaren lekua hartzeko, gutxiago Euskaltzaindiari kontra egiteko (norbaitek esan bide du!), ba dugu Euskal Idazleen Elkarte bat. Rikardok ez zuen ezagutu, bera hilda handik hilabete batzutara sortu zelako. Halere, Rikardo ahalegindu zen idazleen elkarte bat sortzen. Barne--Araudi bat ere egina du, eta hiruzpalau aldiz zenbait euskaltzale bildu ginen Elkarte hau nola aurrera eraman ikusteko.

2.—EUSKAL LIBURUGINTZA

Bere onetik ateratzen zuen Rikardo euskal editorialen axolarik- eta pulamenturik- ezak. Espontaneismoa, intransijentzia, kezkarik-eza, sasi-historia, folkloreakeria eta poesia lirikoa: horra Rikardok salatzen duen egoera. Baina liburugintzaren egoera hau euskaltzaletasunaren azalkizun bat besterik ez zela ondo zekien berak. Situazio honen nagusitasuna ezin jasanik sortuko da "Xi-

boletarren” arazoa bezala Karlos Santamariak bataiatu zuen haserre hura.

Liburugintza ondo eramateko, euskal argitaldarien bide batzuk behar dituzte markatu eta idazleak hartara behartu. “Politikaren atarian” dakuskegunez, euskal liburuaren programazio batek oinarritzko hiru sail hauek behar lituzke:

—Kulturaren dibulgaziozko oinarritzko liburuak.

—Itzulpen eta saiaera laburrak.

—Literatur-kreazio hutsezko obrak.

Nik dakidanez, Rikardoren iritzian, lehenengo saileko liburuak ziren beharrezkoenak, eta ez saiakerak eta ez literaturazkoak. Eta hau hurbildik ezagutzen dut, JAKIN taldean sortu zelako, hain zuzen Frantziako “Que sais-je” bildumaren antzeko zerbait egitea.

3.—EUSKAL ALFABETATZEA

Alfabetatze Batzordeak egin lanaren ondoren, ezin dut askorik esan. Osagarri gisa, puntutxo batzuk emango ditut. Rikardok bere ordurik gehienak alfabetatzearen inguruan eman dituela esango nuke. Baina bere alfabetatzailetasuna ez da herriz-herri emandako hitzaldi horietan bakarrik mugatu behar. Astero astero ziarduen Rikardok herria alfabetatzen, izkribu bidez. Urrutienera idatzirik ere, asmo hori garbi asko nabari da.

Alfabetatzea, funtsean, zer den? Kultura herrikoi batek behar duen infra-estruktura sostengarri eta zabalzailea, esango nuke. Hain zuzen, hain handi batean, kultura bat posible egiten duena.

Euskal kulturak ere beharrezkoa du infra-estruktura hori. Baina baldintza batekin: ez dedila “mini-euskerarekin” ase! Saldukeria latza egingo bait genioke, horrela, zerbitzatu nahi genuen herriari. Alfabetatzea ez da idazten eta irakurtzen irakastea.

Hona O.N.U.-k analfabetu ez izateko eskatzen dituen kondizioak:

- “nork bere mintzaira garbi eta aise hitzegin eta ulertu;
- bizitza arruntean preminazkoen dituen irakurzatiak leitu;
- idatziz bere ideiak aditzera emateko gai izan;
- aritmetika-operazio errezak egin;
- bere aberria beste nazioekin lotzen dituen lokarriak eta hartue-manak, zerbait bederen, ezagutu;
- bere gizarte eta lurraldeko historiaren, zibilizazioaren eta egituren ezagupena izan”.

Alfabetatzearen lehen mailako eginkizuna hauxe da. Oinari hauek segurtasun guztiarekin ezarri behar ditugu, etxea gainera eror ez dakigun.

ELKARRIZKETA OSAGARRI BAT

Artikulua egin eta irakurri ondoren, zenbait puntu argitzeko eta beste zenbait biribiltzeko, elkarrizketa bat izan dugu Manex-ek eta biok. Manex nor den? Erdozaincy-Etchart, Baxenabartarra, Ibarlanen jaioa, 1934-ean. Euskaltzale porrokatua. Saiolari eta olerkaria. Aspaldi honetan Toulousen bizi da, eta horregatik Rikardo ez zuen bistaz ezagutzen. Baina bere artikuluak irakurtzen zituen, eta oso interesgarriak iruditzen zitzaizkion.

Elkarrizketa hau magnetofonuz hartu dugu. Inprimaturik ematen dizugu zuri, Rikardo Arregi eta euskal kulturari buruz zuk ere holako "mahain biribil" batzuk egin ditzazun. Gaiak me-rezi duela pentsatzen dut. Eta Rikardori egin zenezaioken omenaldirik onenetakoa duzu.

Erdozaincy:—Zuk, hitzaurre horretan, Rikardoren kultura-idea nagusiak agertu nahi izan dituzu, irakurlea bere pentsaeraz hobeki jabe dadin. Esaten bezala duzu Rikardoren azken hiru urteak izan zirela aberatsenak. Baina ez diguzu aipatzen noiz hasi zitzaion bere euskaldun kontzientzia?

Torrealdy:—Ez dakit hori. Nik Rikardo, lankide gisa, berandu ezagutu nuen, hain zuzen azkenengo hiru urte horietan. Ha-

ren arreba Begoñari eskatu diot bere bizitzako datu nagusiak eman dezaizkigula. Hortik atera genezake, beharbada. Halere, apaizgai zela, JAKIN-en bilkuretan izaten zela ba dakit. Ez dakidana da nolako sakontasuna zuen, artean, Rikardoren euskaltzaletasunak.

E.—Gazte hutsa gutartetik itzali zaigu Rikardo! Ba ote dakizu noiz, zer adinetan hautatu zuen Euskal Herriari buruz lan egitea? Zeren-eta, bere bititze epe labur horretan, interesgarria litzaziguke, inondik ahal bada, bere pentsamentu eboluzioa ezagutzea. . .

T.—Noiz hautatu zuen Euskal Herriari buruz kultura-barrutian lan egitea, hori bai esan dezaket. Soldaduskan, oker ez banoago, Rikardo politikan ibilia da, gartzelan egona. Gero politikan ez baino kultura alorrean bere burua opaltzea erabakiko du.

E.—Nik Z.A.-ren bitartez ezagutu dut Rikardo, kaseta honetan astero idazten zituen artikuluen bitartez: gogotsuak aurkitzen nituela behar dut aitortu, eta uste dut Rikardo politikari ekarriago zela kulturari baino. Gainera, politika deritzat gizonaren hedadura osoa, eta alde horretatik pizgarri zitzaidan Rikardoren joera. . .

T.—Zer nahi duzu esatea? Nahi baduzu, zurekin nago. Baina, ene iritzia argitzeko, bi ohar nahi nituzke egin.

Bateko, idazle politikotzat zuen Rikardok bere burua. Baina nik politika ez zuela hautatu esan dudanean adieraztea baino ulertzea errezagoa den zerbait esan nahi dut. Konpentsazio-mogimendu bategatik, gizon guztiek egin behar dutela politika, eta denek egiten dutela uste da orain. Egia da, baina zer ulertzen duzu "politika" hitzarekin? Zuk sentidu zabalean hartzen duzu, eta nik itxian. Rikardok ez zituen taktikak aipatzen, Rikardo ez zen talde jakin baten militante: hori da esan nahi nuena.

Besteko, Rikardok politikaz ere alfabetatzea egiten zuen. Hautatzen zituen gaiak eta gai horiek nola erabiltzen zituen zehazki aztertzen baduzu, hau garbi dago.

E.—Enetzat, Rikardok molde horretaz Euskaldunen kontzientziak nahi zituen atzar-arazi. Bestela, zer gerta liteke? Emeki-emeki Euskalduna bere mugetan gal liteke. Beste herrietako gertakari aipagarrienak —guretzat jakingarri diren neurrian— erakutsiz, Rikardok mugak jauzarazten eta irekitzen zituen.

T.—Eta ez hori bakarrik. Baizik “han” gertatzen zena aztertuz, “hemen” gertatzen zena agertzen zuen.

E.—RIKARDO BERPENTSATZAILEA dela diozu: euskal historia, euskal kultura hogeigarren mendeko euskalduna bezala pentsatu zuela. Guziz arazo inportantea... Hauxe da hain zuzen, Robert Lafont-ek eta eskualdekatze-zaleek Frantzian egin nahi luketena: zentralismoaren ikusmoldearekin egina izan den historia hori, Pierre Fougeyrollas-ek dionez, “ber-egin” ez bada ere “ber-idatzi” bederen, Occitania, Ipar Euskal Herria, Britainia, eta abar, historia berri horretan sartuz.

T.—Hori da. Eta bidea markatu besterik ez bazuen egin ere, hauxe da, nereko, Rikardoren meriturik handienetakoa.

Izan ere, gure historiari gagozkiolarik, berpentsaketa hau preminazkoa dugu, historia hori kanpotik eta barrutik gaixtotua izan delako.

Kanpotik; beraz, beste interes batzuekin, ikusmolde arrotzarekin (setatsuarekin izan ez denean). Horrela, Zumalakarregik erregearen interesa bakarrik bilatzen zuen, eta ez Euskal Herriarena...

Barrutik; ipuin eta mito askoz ornitua ikusten dugu. Rikardok bezala, desipuitzea eta mitoak larrutzea beharrezkoa da. Gure ibarrak ez dira sekulan Arkadia zoriotsua izan.

E.—GIZON IZATEA dela esentzia eta euskaldun izatea kontingentzia esaten zuen Rikardok. Euskalduna izatea beraz era bat liteke. Neretzako zerbait gehiago dela iduritzen zait, era aldakor huts bat ez behintzat. Asko urte hauetan Euskal Herritik kanpo bizi arren, uste dut ba dudala euskal pentsaera bat, gauzak ikusteko, juzgatzeko euskal jite bat. . .

T.—Baina zer da jite hori, zer da euskal *tasun* hori? Halere jatorriak mugatzen gaituela sinesten dut. Zenbaiteraino, ordea? Hor da hauzia. Dena dela, jatorriari baino inportantzia gehiago eman behar diogu bizi garen gizarteari uste dut. Brian Darling-ek diona: “pour moi, un homme ne se définit pas par son origine géographique, mais dans sa communauté”. Iritzi honetatik bi ondorio atera nahi nituzke:

1.—Ni, bizibeharrez edo hautamenez, Euskal Herritik kanpora bizi banaiz, bizigiro berri horrek moldatuko nau. Bidezko da. Vincent Monteil-ek kontatzen du “Iarru gorri” indioek ez dutela vietnamdarrekin batere batasunik senditzen eta bai ipar amerikatarrekin. Eta Estatu Batuetan bizi arren, jatorriz asiatarrek dira indio hauek. Moldaketa honi kontrarik egin behar geniokenik ez dut ikusten. Halere, bereiztu behar ditugu lurrez Euskal Herritik kanpo bizi arren, Euskal Herrian bizi direnak. Jose Azurmendik Alemanian ikasten du: baina nork dio ez dagoela Euskal Herriaren bihotzean? Txillardegik Euskal Herritik kanpora bizi beharra du: jatorriz bakarrik ahal da euskaldun?

2.—Euskal izate horretan ere, jatorriak baino inportantzia handiagoa du bakoitzaren oraingo komunitade horrek. Perspektiba honetan, Cantalapiedran jaio eta Euskal Herrian bizi den bat, berdin izan litake euskaldun, ez?

Geiago oraindik: zu eta ni, euskaltzale bagara, ez da, funtsean, euskaldun jaio garelako, erabaki baten bidez

gizarte hau, komunitade hau, Herri hau, hautatu dugu-lako baino.

- E.—EUSKAL KULTURAK ez duela geldi egoterik diozu. Gelditzen bada inguratzen duten kultura handi horiek markatu bide jarraiki beharko duela. Nahi ala ez horrela izanen dela pentsatzen dut, kultura handi horien bidetik joan beharko du.
- T.—Argi eta garbi mintza gaitezen. Zer esan nahi duzu?: euskal kultura hilko dela? Lavau-k diona egitzat jotzen dut: “Gizadiaren historia zibilizazio eta kulturen hilerria da”. “Aitorren izkuntz zarra” kantu-egilearen segurtasuna nahi genduke beti gure baitan eduki, dionean, “. . . euskera galdutzeko ez dago beldurrik”.
- E.—Ni kultura handi horiek markatu bidearen alde azaldu naizeanean, euskaldunok ez dugula “ghetto”-rik egiterik, aberastasan orokar horretan parte hartu behar dugula, esan nahi nuen. Beste kultura nagusi horien bidetik joatea, gertakari normal bezala ikusi nahi nuen, ez kultura txikien heriotze-bide bezala. Arriskua ba dela hemen ez dut ukatzen. Eta kultura handi horiek integra ez gaitzaten saiatu behar dugula ere ez. Erakutsi behar dugu euskalduna kapable dela, lehen egin duen bezala, egungo zibilizazioa bereganatzeko.
- T.—Alegia, “hautasuna” galtzeko arriskua dugu. (“Hautasuna” Rikardok erabilitako hitz bat da, eta esan nahi du delako “principio de identidad” edo “principe d’identité”). Eta hain zuzen, *hautasun* hau ez galtzeko, beste kulturek integra ez gaitzaten, euskaldun bezala jarraitzeko gauza izan ahal gaitezen, euskal kultura ezin dela inmobilismoan eduki esaten nuen nik. Euskal kultura, hogeigarren mendean bizi den euskaldunaren zerbitzutan jarri behar da. Euskalduna hartaz balia ahal dadila. Eta horretarako, behar dugu eguneratu,

gaurkotu, zabaldu, kaletartu, zibilizatu. Mogimendu gehiago nahi da?

E.—ARAZOAREN FUNTSERA heldu gera, ezarian ezarian. Honen azpian dagoen galdera, hau liteke: Baina gurea bezalako kultura txiki bat salbatzeko hoinbeste lan egiteak deus balio ote du? Ba ahal du etorkizunik Euskal Herriak?

Axaletik begiratuta gure problema ez da ondo ikusten. Aldiz barnagodanik hartuz, nik garbiki esan nahi nuke gure jokabidea ez dela buruberokeria bat, ez dela erokeria. Behar diogu munduaren geroari so egin: mundu berri bat ari da sortzen. Ezin ditugu ez estaduak, ez gizartea, ez Europa gaur bezala hartu... Azken urte hauetan zerbait kraskatu da hoinbeste urtez geldiegi zegoen gizartean. Ez da dudarik Euskal Herrian bertan kraskatze honen ondorioak oraidanik ezagun direla...

T.—Ados naiz zurekin. Nik, ene lanean, ez dut zalantzan jarri Euskal Herria, euskal kultura, euskera, gerora biziko direnentz. Salbatuko diren ustetan, eta salbatzea nahi dugulako, horretarako eta horregatik estudiatu nahi izan ditut kultura horrek hartu behar dituen bide batzuk. Ia beti Rikardoren pentsaerari jarraikiz.

Zuk bezala, galdera beretsuak egiten ditu Robert Lafont-ek eskualdekatzeari edo regionalizazioari buruz: Noiz behar da kultura bat salbatu? Noiz kultura horri eusten dion hizkuntza? Guri ez dagokigula orain erantzunik ematea esango du, etnia- eta kultura-kontzientzia berri honek denbora behar duelako.

Ondo dakizunez, askorentzat gure euskaltzaletasuna buruberokeria hutsa da. Horientzat gure lana ezina da. Baina sinesturik gaude Larramendik bere liburuari "Ezina egina"

jarri zion bezala guk Euskal Herriaren historiari izen bera jarriko diogula: EZINA EGINA.

Bukatzeko. Kulturaren salbaidide batzuk aztertzen ibili naizela esan dut arestian. Baina aitortzen dut xendera eta bidetxigorretan gehiago ibili naizela. Gai bakoitzak kritika gogor bat behar du, estudio sakon bat. Ni ez naiz gauza. Baina estudio eta kritika hau ez kulturari bakarrik. Alor guzietan behar da egin. Esate baterako, politikan. Rikardok idatzi zuen bera euskaltzaletasunetik heldu zela sozialismora. Holako asko dago. Baina ba dira edo sozialismo batetik edo marxismo batetik... hasten direnak. Interesgarria litzake jakitea hauetatik zenbat heltzen diren euskaltzaletasunera. Horietatik zenbat diren euskaltzale, eta zenbat, Che Guevara-ren deiari erantzunaz Euskal Herria Vietnam bihurtu nahi luke-tenak bakarrik.